

Ortutay Gyula névfelvételi ünnepség Pátyon

Ortutay Gyula néprajztudós nevét viselő, csaknem tucatnyi városi intézmény (közép- és általános iskola, kollégium és művelődési ház) sorához legutóbb Páty általános iskolája csatlakozott. A festői környezetben, Budakeszi és Zsámbék között fekvő település 1986-ig nem sokat hallatott magáról. Ekkor ünnepelte első írásos említésének hétszáz éves évfordulóját, ami szinte országos figyelmet keltett színvonalas rendezvénysorozatának sajtóvisszhangja révén.

A jubileumi megemlékezés alkalmat adott az iskola helytörténeti gyűjteményének és honismereti munkájának bemutatására, valamint az 1950-es évek elején a településen végzett néprajzi kutatómunka felidézésére. A felszabadulás után megújuló magyar néprajztudomány első kollektív kutatómunkája ugyanis a dél-budai járás településeinek vizsgálatát tűzte ki feladatául. A budapesti tudományegyetem néprajz szakos hallgatóiból szerveződött *pátyi munkaközösség* 1951–1954 között rendszeres gyűjtést végzett Pátyon és a környező településeken. A mintegy húsz tagú munkacsoport vizsgálata kiterjedt a településtörténetről a hagyományos gazdálkodásig, az életmód alakulásától a munkásfolklorig. A kutatási adatokból több tanulmány látott napvilágot, melyek közül legjelentősebb Andrásfalvy Bertalannak a pátyi pincehegyről és a vidék interetnikus kapcsolatairól, valamint Bodgál Ferencnek a pátyi munkásdalokról szóló írása. A gyűjtött anyag nagyobb része azonban mindmáig kéziratban hever a Néprajzi Múzeum etnológiai adattárában. Ebben részletes adatok találhatók pl. a pátyi szőlőművelés és állattartás történeti hagyományairól, az uradalmi és erdőbirtokossági cselédek életéről, a napszámok és a Pestre járó munkások életkörülményeiről, a régi hagyományú mesterségekről, a kőbányászatról, a tejescsocsikat készítő bognárokról, a pesti háztartásokat tejjel ellátó „milimárisokról”.

Ennek a munkának — bár nem szaktudományos igényű — folytatását jelentette a Pátyi Általános Iskola honismereti tevékenysége az 1960-as években, amikor Molnár Jenő igazgató-tanító, az utóbbi években pedig Szabó Andrásné tanárnő vezetésével értékes tárgyi és írásbeli anyagot mentettek meg. A hétszáz éves évforduló teremtett elsőként alkalmat arra, hogy a falu lakossága is megismerkedhessen a folyamatosan gyarapodó iskolai gyűjteménnyel. Ugyancsak a jubileumnak köszönhető az a kiadvány, ami a település történetén kívül az itt élő lakosság anyagi és szellemi műveltségéről is képet ad (Páty. Fejezetek egy község történetéből. Szerk.: Szabó Andrásné Peregovics Vilma. Páty, 1986. 155 old.)

Az iskola gazdag helytörténeti gyűjteménye és az egykori néprajzi kutatómunka emlékének ápolása nyomán merült fel a jubileumi rendezvényen az a jogos igény, hogy a Pátyi Általános Iskola felvegye Ortutay Gyula akadémikus nevét. A névfelvételi ünnepségre egy esztendő múlva, 1987. május 30-án került sor. Erre az alkalomra Ortutay Tamás szobrászművész — előzetes felajánlásának megfelelően — ajándékképpen mellszobrot készített édesapjáról az iskola számára. Az ünnepségre az iskola tanulói — Junek Károly igazgató irányításával — többfordulós vetélkedőn készültek fel Ortutay Gyula sokrétű munkásságának megismerésére.

Az ünneplő közönséget az iskolában nagyszabású néprajzi kiállítás fogadta. Elsőként a névadó életútját végigkötő fényképkiallítás láthattak az érdeklődők, számos kevésbé ismert felvétel közreadásával. A tablók Ortutay Gyula szakmai és politikai tevékenységének fontosabb állomásait villantották fel, mint pl. az iskolaügy újjászervezőjét, a művelődéspolitikust, a pedagógust, a tudóst és tudomány-szervezőt. Az életpálya-bemutatóhoz szervesen kapcsolódott a névadó személyes tárgyaiból, fontosabb munkáiból és a róla szóló megemlékezésekből összeállított vitrinsor anyaga. A földszinti tágas aulát kitöltő emlékkiállítás megrendezését a Néprajzi Múzeum vállalta magára.

Az iskola néprajzi gyűjteménye az emeleti folyosókon kapott helyet. A *Néhány emberöltő távlatából* címet viselő időszakos kiállítás az előző nemzedékek életének, hétköznapijainak állított emléket. Az egykori gyermekéletbe jellegzetes gyermekjátékok felsorakoztatásával adott betekintést, majd a felnőttkor nehéz munkáinak tárgyaival és fényképfelvételekkel érzékeltette a hajdani paraszti élet verejtékes mindennapjait. Emlékezetes színfoltját jelentette a kiállításnak a pátyi népviselet felidézése, ami öt teljes

Részlet a kiállításból (Winter Erzsébet felvétele)

női és férfiviselet révén adott élő képet a századeleji helybeli öltözködési kultúráról, divatról: a lányok színpompás ünnepi öltözékétől a menyecskeviseleten át a férfiak mértéktartó ruházatáig. A hagyományos gazdálkodási és háztartási tárgyak visszakalauzoltak bennünket a hajdanvolt hétköznapokhoz. Az állattartás, a szőlőművelés, a kőfejtés illetve a főzés, mosás, kenderfeldolgozás eszközei az egyaránt sok fáradtsággal járó férfi és női munka emlékét idézték fel. Figyelmet érdemlő enteriőrökben táruult elénk néhány helybeli mesterség: a bognár, a kovács, a kerékgyártó és a cipésmunka teljes eszközkészlete. A néprajzi tárgybemutatót az emberélet fordulóinak századeleji emléktárgyai zárták. Az igényesen megrendezett néprajzi kiállítás az iskola pedagógusainak és tanulóinak keze munkáját dicséri.

A nagy érdeklődés által kísért névfelvételi rendezvényt Pusztai Ferenc művelődési miniszterhelyettes meleg hangú ünnepi beszéde nyitotta meg. Ezt követően került sor az iskolai vetélkedő eredményhirdetésére és a díjak átadására, valamint Szabó Zoltánné tanácselnök bejelentésére, hogy a községi tanács ötvenezer forintos alapítványt adományoz az iskolának a legjobb tanulók jutalmazására. A névadó szobrának leleplezése után dr. Hoffmann Tamás, a Néprajzi Múzeum főigazgatója nyitotta meg az iskolai emlékkiállítást. Az ünnepség jelentőségét növelte, hogy Ortutay Gyula kortársai és barátai is képviseltették magukat Baróti Dezső és Tolnai Gábor professzorok személyében.

Selmecki Kovács Attila

„Mivel tehát Istenhez méltó, és az embereknek legjobb, hogy ki-ki életének futását a szabadság serényiségével végezze, a királyi végzés szerint elhatároztuk, hogy ezután az ispánok vagy katonák közül senki se merészeljen szabad személyt szolgaságba hajtani. Ha ezt dőllyfösségének vakmerőségétől ösztönözve megtenni merészelné, tudja meg, hogy ugyanannyi kártérítést fog fizetni a sajátjából, s ez a kártérítés a király és az ispánok között osztassék szét, mint a többi.” (István király 22. törvénye, 1001.)

A hajdúszováti Maklár Pap Mór Honismereti Szakkör

1951 szeptemberében történelmi szakkör alakult a Hajdúszováti Általános Iskolában. A hat azóta alakult szakkör közül már csak mi létezőnk, honismereti szakkörként. A tagok érdeklődését kezdetben a nagyon régivel, az ősközösségi vadászatokkal sikerült felkeltenem. Teret engedtem hozzászólásoknak, kérdések feltevésének. Elmondtam, hogy a múlt történelme mellett figyelemmel fogjuk kísérni napjaink, s a jövő alakulását is. Már az első év végén 29-en vállalták egy-egy dolgozat megírását iskolánk és községünk életéből választott témából. A tárgyi gyűjtés eredményét: 6 cserépedényt és 29 dolgozatot már az évzárón kiállítottuk. Ezeket a dolgozatokat megőriztem, fennállásunk 20. évében bekötöttem, s a 35 éves évfordulón az alapító tagok saját kezük irását olvashatták fel belőle. Féltem kincsékné őrzőm tovább, hisz alakulásunk hiteles bizonyítékául is szolgál.

Amíg történelmi szakkör voltunk, minden tanévben évi munkatervet készítettem. A néprajz már kezdettől jelen volt, amit tárgygyűjtő munkánk is igazol. 1958-ban már mind jobban erősödött a szakkör helytörténeti jellege, de továbbra is nagy gondot fordítottam arra, hogy ne hiányozzék a történelmi gondolkodás.

Az évek során kezembe került honismereti témájú szakkönyvek és tanulmányok megnyugtattak, hogy helyes úton járok. Nemzeti történelmünk előzeteseként a hun-magyar mondavilággal foglalkoztunk, majd dicső történelmi tetteinkkel, de a válságos korszakokkal is, amiből Szovátának is nagyon sok jutott. Községünk településtörténete kezdetétől eljutottunk a máig, a 37 utcás falu kiépüléséig, s az egykori házsz-pákász falutól a termelőszövetkezetünkig. De pár éve Szabolcs-Szatmár műemlékeiről is beszélgetünk és egésznapos kirándulásunkkor meg is tekintettük azokat, mivel 1986-ig községünk Szabolcs megyéhez tartozott. 1971-től Maklár Pap Mór honismereti szakkör néven működünk.

I. Írásos- és magnós rögzítés: a) *Saját gyűjtésem.* Már 1938-ban felkerestem idős szováti embereket és értékes lejegyzéseket készítettem. 1951-ben volt tanárom, N. Bartha Károly dr. rendszeresen meghívott a Hajdú megyei Társadalmi Néprajzi Gyűjtők megbeszéléseire. Az ott szerzett érzelmi hatások még jobban tápláltak bennem a gyűjtő munka iránti vágyat. 1953-ban felvettem a kapcsolatot a Néprajzi Múzeummal, amit a Múzeum Adattára 1954. 1-4 száma 24. oldalán 141. sorszám alatti bejegyzése igazol. Nagy előrelépést jelentett a magnós rögzítés. Húsz hagyományos szalagtekercs, 30 db kazetta őrzi a gyűjtött anyagot. b) *A tagsággal együtt* jelentős írásos és magnós anyagot rögzítettünk. Külön céloom volt a gyűjtési módszernek a megtanítása. c) *Felkérés alapján* 1976 óta az MSZMP Hajdúszoboszlói Városi Bizottsága által irányított, visszaemlékezéseket gyűjtő bizottság tagjaként végzek gyűjtő munkát. d) *Szakkörömből* 1976 óta minden évben 3-4 személy vesz részt a biharkeresztesi megyei nyári honismereti táborban, ahova „bélépőül” pályamunka beadását kéri. e) *Az Országos Néprajzi Gyűjtőpályázaton* 1975 óta hat alkalommal vettek részt szakkörömből kollektív gyűjtéssel, legtöbbször megyei első díjjal, de országosan is elismerve.

II. Tárgyi gyűjtés: 1951 óta több mint 500 darab használati tárgyat gyűjtöttünk össze, amit az 1985-ben helyreállított templomerődfal északi, bástyaszobájában helyeztünk el, saját raktárszerűen. Itt látható a szakköri életünkről készült több száz fotó is. Ezt az úgynevezett honismereti szobát szép számban keresték fel községen kívüli érdeklődők is.

1976. szeptember 1-jétől jelentős változás történt szakkörömmel. Az iskolától a művelődési házhoz kerültünk. Így hetenként tarthatunk foglalkozást, kapcsolatot tudtam kiépíteni környéki szakkörökkel.

Szakkörünkben a gyermekek megkedvelték a vetélkedőket is. Több házi-, járási-, városi-, megyei, sőt országos, de általunk meghirdetett környéki szakkörök csapatai meghívásával megrendezett honismereti vetélkedőre is sor került, utóbbiak honismereti találkozó jelleggel. Innen számítható a jó kapcsolat kiépítése a dr. Szamosújvári Sándor tanár által vezetett debreceni II. Rákóczi Ferenc, az Erdei Gyula tanár által vezetett hajdúszoboszlói Harsányi Bálint, a Tasi Miklós tanár vezette hajdúszoboszlói Gönczy Pál, az Aranyiné Ó. Nagy Piroska tanár által vezetett derecskei honismereti szakkörrel. Ettől az időtől az általunk szervezett autóbussos kirándulásokra az említett szakkörökből 4-5 fős küldöttest hívtunk meg vezető tanárukkal együtt. Alakulásunktól 37 egész- és többnapos kirándulást szerveztem. Falusétaink, határtúránk és a kirándulások a szülőföld és a haza megszeretetését, helytörténeti, környezetvédelmi, néprajzi, műemlékvédelmi ismereteik gyarapítását szolgálták.

1980 októberében, a Kotszegi kerti csőszház műemléki elismertetését kérve, szakkörünk, mint a népi építészeti emléket és értéket emléktáblával jelölte meg. 1981 márciusában, szakkörünk 30 éves évfordulóját nyílt foglalkozással ünnepeltük.

Az 1982-ben megrendezett Hortobágytól—Sárrétig kulturális vetélkedő befejezésekor műsort adó csapatunk kérésére, havonta TIT-előadás meghallgatásán találkozunk. Így alakult meg felnőtt honismereti

Maklárly utódok a restaurált szobor leleplezésén (Sarkadi Béla felvétele)

reti szakkörünk. Azóta 54 TIT-előadást hallgattunk meg, s több alkalommal mentünk autóbuzos kirándulásra is.

1986. május 10-én szakkörünk fennállása 35. évében nyílt ünnepi foglalkozást tartottunk, emlékezve névadónk, Maklárly Pap Mór, egykori rektor-tanító érdemeire, szakkörünk által restauráltott Maklárly-mellszobor újra leleplezésével egybekötve, 14 Maklárly-utód megjelenésével.

Alakulásunktól diákszakkörünknek 640 aktív tagja volt. Naplóink 1062 foglalkozást tanúsítanak.

1987 szeptemberétől az 50 feletti létszám miatt a diákszakkörben negyedikesekből és felsősökből külön foglalkozáson vagyunk együtt, s nem túlzás, ha a felnőtt szakkört is számítva már három tagozatú szakkört emlegethetek. A felnőtt szakkörnek 35—60 tagja van.

1991-ben ünnepeljük alakulásunk 40. évfordulóját. Szakkörünk által elkészítettésre kerülő Maklárly-emléktáblát tervezünk elhelyezni egykori lakóháza falán. Egy szakköri zászló elkészítésére kértük fel a felnőtt szakkör kézimunkázni szerető asszony tagját. Összeírjuk, s albumot készítünk a II. világháború szovátú áldozatairól.

A Maklárly Pap Mór honismereti szakkör munkáját csak vázlatosan tudtam bemutatni, ezért ezúton is szeretettel hívok minden kedves érdeklődőt a Debrecentől 20, Hajdúszoboszlótól 10 km-re található Hajdúszovátra, szakköröm „előben” történő megismerésére.

Diószegi Lajos

Cházár András-napok a gömöri Jólészen

Rozsnyótól 3 kilométerre délre, a szilicei fennsík tövében fekszik Jólész, ez a nem egészen 700, kb 85%-ban magyar nemzetiségű lakost számláló falu, ahol a krónikák szerint 1745. július 2-ik napján született Cházár András. Akárhogyan nézzük is ezt a dátumot, nincsen kerek évfordulója születésének. Amiért mégis érdemesnek tartom arra, hogy pár sorban emlékezzünk rá az az, hogy a szülőföldjén nem feledkeztek meg róla teljesen. Annak ellenére sem, hogy voltak idők, amikor nyílt és igazságot kereső, hirdető szelleme nem volt kívánatos azon a vidéken, ahol szerencsére még mindig áll szülőháza a rajta 1902-ben elhelyezett emléktáblával. Ezt a több mint nyolcvan éve elhelyezett feliratot porolták le a helybéliek 1983-ban. Rendbehozták feltételezett sírját, s amennyire az anyagi lehetőségeik engedték a szülőházát és annak környékét is. De mielőtt tovább beszélnek e nemes kezdeményezéséről — mert mint látni fogjuk volt és van folytatása is az öt évvel ezelőtti gondolatnak — szeretném legalább vázlatosan bemutatni Jólészi Cházár Andrást, aki a már említett emléktáblán levő sorok szerint nagyobb és jobb barátja volt az embereknek, mint az emberek öneki.

Elszegényedett nemesi család gyermekeként látta meg a napvilágot, ősei a XVIII. század elején a krasznahorkai vár védelmében jeleskedtek. 13 éves korától szinte teljesen egyedül gondoskodott léte

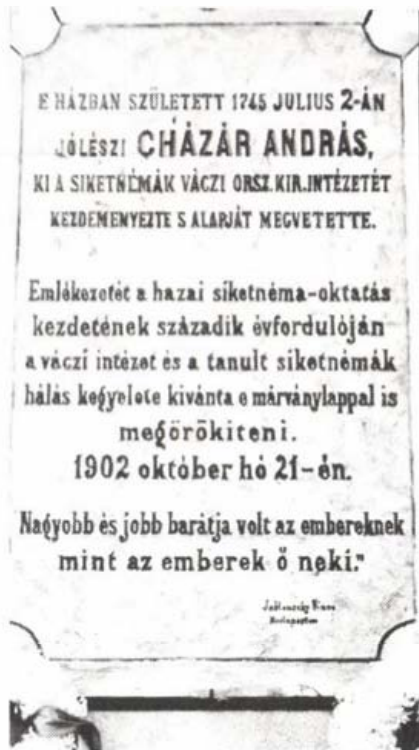

fenntartásáról. 28 évesen önálló ügyvédi irodát nyitott Rozsnyón. Előbb azonban híres ügyvédek mellett gyakornokoskodott Pozsonyban, Győrött, Eperjesen majd 3 évig Pesten is. Jó felkészültségét már pályája kezdetén bebizonyította családja peres ügyeinek védelmében. Németül és latinul is kitűnően szónokló ügyvéd volt, aki sorra nyerte meg pereit. A gazdagok pereinek képviselőitől jó anyagi körülményeket tudott teremteni magának, így gyakran vállalhatta el díjtalanul a szegény emberek jogainak képviselőjét. Magánszemélyeken kívül városok is felkeresték jogorvoslásért. Felfelé ívelő pályáján tíz évi sikeres ügyvédi tevékenység után, összeütközésbe került II. József 1784. évi rendeletével, amely hivatalviselés terhe mellett kötelezővé tette a német nyelv használatát a közigazgatásban. Az igazságtalan rendelet ellen Cházár András írásban emelte szavát, súlyos büntetésnek nevezte a magyar nemzet számára ezt a törvényt. Bár tökéletesen beszélt németül, nem volt hajlandó a keresetleveleket németül benyújtani a törvényszékhez, inkább bezárta ügyvédi irodáját. Hivatal, de nem munka nélkül maradt. Saját birtokain korszerűbb termelési módszereket, új növényfajtákat próbált meghonosítani. Az egyik, a személyével kapcsolatos érdekes történet szerint, szülőföldjének vidékén ő terjesztette el a burgonyát. 1790-ben Gömör vármegye rendjei érdemeire való tekintettel főjegyzőjükké választották. Keményen és határozottan tárta fel az országgyűlés előtt kora társadalmának visszasságait. Tervezeteket írt és terjesztett elő, melyekben a magyar nyelvnek mind jogi, mind politikai tárgyakban való alkalmazását és általános használatát sürgeti, 44 pontban összefoglalta a jobbágyok sorsának emberivé tételére vonatkozó javaslatait. Felvilágosodott szelleménél fogva a népjogot, az igazságot hirdetni többszörös dorgálás ellenére sem szűnt meg. Lázadónak kiáltották ki többször is, s e magatartása miatt 1794-ben Gömör vármegye tisztújító közgyűlésén a rendek akarata ellenére — kancellári utasításra — Cházár Andrást kihagyták a jelöltek sorából. Mellőzéséből fakadó sérelmét és véleményét a törvénytelenség és törvénytesség mibenlétéről megírta ugyan, de könyvét megjelenése után azonnal elkobozták. Mint annak idején, ügyvédi működésének önkéntes feladása után, immár másodízben következett be életében a világtól való elzárkózás, amely éveken át tartott. Ebben a lelkiállapotban érte őt az az élmény, amit a bécsi siketnémák intézetének meglátogatása jelentett. Elragadtatással írt erről az iskoláról: „Bécsnek minden ritkaságait semmivé tette előttem a siketnémák iskolája . . .” Az ottani intézetben akkor már tíz éve folyt a siketek oktatása. A látott eredmények alapján fogant meg Cházár Andrásban a gondolat, hogy Magyarországon is kellene intézetet létesíteni a siketnémáknak, hiszen hasznos, tevékeny embereket lehet belőlük nevelni. A már korábban, általánosságban megfogalmazott gondolatának: az elesettek társadalmi felkarolásának, konkrét megvalósítási módját vélte felismerni a siketnémák intézetében. A Magyar Kurír szerkesztőjének írt levelében is elragadtatással nyilatkozott a siketek

oktatásáról, s egy felállítandó intézet céljaira feljárnotta rozsnyói házáat, vagy 1000 forintot. Emellett komoly szervezőmunkába fogott. Társadalmi adakozást kérő felhívással fordult a városokhoz és a megyékhez, de magánszemélyekhez is. Sok időt és energiát áldozott erre az intézetre. Úgy látta, hogy ha csak kis területen is, de tehet valamit azokért, akiknek sorsát egész életében szeretne volna megjavítani. Kitartó szervező és anyagiakat gyűjtő munkájának eredményeként 1802-ben megnyílt a Váztzi Királyi Magyar Siketnéma Intézet, Magyarország első ilyen jellegű intézménye. A Helytartó Tanács Rozsnyó helyett a központibb fekvésű Vácot jelölte ki az intézet székhelyéül. A sors, vagy inkább a kor, a társadalom azonban nem volt hozzá kegyes. Nagyon hamar megfélemedezett Cházár András érdemeiről. Vácott nem szívesen látták őt a megnyitás után, az intézet létesítéséért egyedül I. Ferenc királyt dicsérték és magasztalták. Még az intézet 100 éves fennállásának emlékére 1902-ben kiadott emlékkönyv is olyanokat ír róla, hogy „minden érdeme mellett egyben nagyot tévedett Cházár András: le akarta rombolni korának társadalmát, s azt új alapokra akarta helyezni”. Tragikus sors jutott neki osztályrészül. Korát messze megelőzte a társadalom átalakítására vonatkozó gondolatainak sokaságával. Jóságának, a haladásért küzdő, megalkuvást nem ismerő ember volt, aki áldozatkész, harcos életútja fájó tapasztalataitól kiábrándulva, csalódott, magára maradt élete utolsó éveiben. Házában, könyvei között halt meg 1816. február 1-én.

ANDREAS CHAZAR

Az intézet, ami indulásakor oly mostohán bánt létrehozójával, 1983-ban örömmel fogadta a Cházár András szülőföldjéről jött kezdeményezést. Mikó Gyula váci tanár személyében jól felkészült előadót küldött a sokáig emlékeztető 1983 november végi jólétszi ünnepségre. A tanár úr részletesen beszélt a cházári életműről és nagy tisztelettel szólt Cházár emberszeretetéről.

Első napjaimat, heteimet töltöttem éppen akkor e kis falu iskolájában, így rögtön egy szép élménnyel kezdhettem az ottani munkának. A Csemadok helyi szervezetének keretein belül már a következő évben elkezdtünk gondolkodni azon, miképpen lehetne Cházár András emlékét, szellemét a jövőben is ébren tartani. Nem szeretnénk volna, ha csak egy fellángolás, felvillanásszerű mozzanat emlékeztetné az embereket a vidékük határait jelentőségben túlnövő egyéniségre. Úgy gondoltuk, Cházár András ennél többet érdemel. Az ő nevével jelzett, több napon át tartó kulturális-honismereti napokat szeretnénk volna rendezni. Először egy-két napra kidolgozott, színvonalasnak ígérkező műsortervezettel mentünk anyagi támogatást kérni ehhez az 1985 nyarára tervezett rendezvénysorozathoz. Felsőbb támogatás (főleg anyagi jellegű) nélkül, helyi erőből ezt a kezdeményezést akkor nem tudtuk véghezvinni.

Úgy tűnt, ez a kudarc elveszi a helyiek és a környék múltat, hagyományt értékelő, becsülő embereinek a kedvét attól, hogy tovább próbálkozzanak a cházári szellem ébren tartásával. Nem így történt. 1987-ben

a jólésiek és a Csemadok Rozsnyói Járás Bizottsága kezdeményezésére ismét hangosan emlegethették Cházár András nevét. Augusztus 23-án Cházár András napot rendeztünk Jólészen. Akik összeállították a korábban elutasított műsortervezetet, tudtuk, hogy ez nem az, amire eredetileg készültünk. Mégis örültünk, hogy ha csak egy délutáni emlékműsorral is, de sikerült továbbéltetnünk az 1983-ban megszületett gondolatot. Annál inkább éreztük, hogy érdemes volt belefogni, mivel a jólési óvoda udvarán már a koszorúzáshoz készülődve szép számú tisztelő sereg gyűlt össze. S ez együttmaradt a szülőház falán lévő emléktábla megkoszorúzása után is, figyelmesen végighallgatva e sorok írójának előadását Cházár András életéről és munkásságáról, és végignézve a rozsnyói Búzavirág népi táncsoport műsorát.

Méreteiben szerény, de jól sikerült rendezvény volt. Olyanok jöttek, helybeliek és más falvakból, városból valók, akik emlékezni és tisztelni akartak egy becsületes ember emléke előtt, és olyanok is, akik most ismerkedtek meg a falu nagy szülöttének életével. Reményre jogosítva a jövőbeni Cházár Andrásra emlékezőket.

Ambrus Ferenc

Az ecsedi Sárvár bazilikája — alapjaiban rókák laknak

Történelme folyamán Nagyecsednek két vára is volt: a földvár (Sár, Sárvár, az ecsedi láp vára; XI-XV. század) és a kővár (a Húség vára, az ecsedi Báthoryak vára; XIV-XVII. század). A földvár még nincsen feltárva. A községben, a református templom szomszédságában elterült egykori kővár régészeti feltárása ez évben kezdődött, s a várfal alapjainak elérését eredményezte.

E két várat — sajnálatosan — gyakran összetévesztik, olykor még a szakmabeliek is. Ezért a következőkben a Sárvár történetét kívánjuk áttekinteni, legfőképpen dr. Magyar Kálmán régész (Kaposvár) 1975-1977. évi ásatásait, valamint 1984-ben a *Communications Archeologiae Hungariae* nevű lap „Nagyecsed-Sárvár nemzeti központ kutatása” című feldolgozása alapján. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy enélkül Sárvár elveszett volna a hazai régészeti tudomány számára. Ugyanakkor e leletmentés vonatkozásában hasznosak voltak Szállási László és Bujáki Lajos ecsedi lakosok 1973., illetve 1974. évi bejelentései a területen elkezdett láprendezési munkákról.

A középkori Sárvár a mai községtől 3 km-re délre természetes dombon (csupán 4-5 m magas, de 500 m hosszú és 300 m széles) terült el, mindenütt víz vette körül (1905-ig) és egyben az ecsedi láp legkiemelkedőbb (a tengerszint felett: 115 m) része volt. A láp déli átjárójánál fekvő település (az Erdély és Kijev felé vezető út mentén) fontos erőssége volt a honfoglalás után létesített *belső gyepűsornak*, s egyben az eredeti Szatmár vármegye első székhelye is. Itt volt Árpád fejedelem unokájának, Tas vezérének a nyári szállása, míg Várda (Kisvárdá) a téli tartózkodási helye.

A sárvári domb északi, ma már elszántott részén volt a *földvár*, amelynek építése a X-XI. századra tehető. Szerkezete hasonlóságot mutatott a besztereci (a volt nyiregyházi járásban) ún. *kettős földvárral*, ugyanis volt *ovális alakú* (240 × 105 m), nyugati és *köralakú* (297 × 225 m) nagyobb, keleti része, amelyeket sánc különített el. A földvártól ÉK-re 300 m-re bronzkori település volt és erre épült *Remeteszeg* falu, amit 1974-ban „eldőzeroltak”. A vár ovális részében elhelyezkedő kis *Váralja* falu magvát az ispánság szolganépei alkották. Sárvártól 4 km-re volt *Üllő* és az egykori Bohol (ma Fábriánháza) falu.

Sárvár fénykora összefonódott a bajorországi Hohenstaufenből (Orseolo Péter uralkodása idején: 1038-1041 és 1044-1046 években) ideszármazott Gut és Keled nevű királyi testőrfőparancsnokok, továbbá leszármazottaik személyével illetve sorsával. Nevezettek az akkori királyi székhely, Székesfehérvár közelében hozták létre első birtokközpontjaikat: *Gut* és *Adony* helységeket. A Fertő tó nyugati partján szervezett *majádi* uradalmak az itteni határ védelmét szolgálták. Hasonló okból létesült az Al-Duna mentén *délvidéki* birtokok, amelynek fontos központja a szerémségi *Futak* volt, a tatárjárásig a dunai és tiszai vízforgalom csomópontja. Végül az ország keleti kereskedelmi és hadi útvonalainak a védelmére a *Nyírségben* is létrehozták *Gut* valamint *Adony* nevű birtokközpontjaikat (ma: Hajdú-Bihar megye) és az ecsedi lápban *Sárvárt*. A sárvári földvár területén lévő régi *köegyház* helyére kétszeres nagyságú *bazilikát* építettek (Sárvármonostora, 1217), amelynek birtokát 9 szomszédos szatmári faluból (Sárvár, Apáti, Börvely, Kálmánd, Mérk, Remeteszeg, Ejeg, Szentmárton, Vállaj) és tizedik helységgként: a Bács megyei Futak (Batkaj) faluból szervezték. Ez a gazdag adomány is érzékeltette a Gutkeled család sárvári főágának a rangját, hiszen nádorok, országbírák, bánok és ispánok kerültek ki közülük.

Dr. Magyar Kálmán a sárvári földvár területén összesen *három*, az alapozásában is csaknem kitermelt *templommaradványt* (1. kegyúri köegyház, egyhajós, XI. század közepe, 20 × 10 m; 2. az előbbi lebontásával és tengelyében épült *téglabazilika*, háromhajós, 1217, Szent Péter tiszteletére, 36 × 16 m; 3. a bazilikával egyidejűleg épült *ovális alakú plébánia-templom*, 17 × 7—9,5 m, Szent Benedek hitvalló

apát tiszteletére; a bazilikához csatlakozó *kolostorszárnyat* és mintegy 400 sírt) tárt fel. Nagyon fontos témánk szempontjából, hogy a kőtemplomhoz tartozó mintegy 50 db *román kori kőfaragásról* kiderítette: a korai királyi központok műhelyeihez, XI. századi emlékeihez (Esztergom, Székesfehérvár, Veszprém, Tihany, Szeged, a Szerém megyei Dombó — a Gutkeledek jelentős egyházi központja Futakkal szemben) kapcsolható. Éppen ez magyarázza a Bács megyei Futak helységnek a Sárvár monostorához való rendelését, mert e víziút a távoli szatmári nemzetségi központot is bevonta a déli műhelyek (főleg: Dombó) hatóságába. Így került ide a sok mészkő, téglá és faragott kő.

Az ásátások hitelesítették a monostor korai, már 1241. évi elpusztulását. A tatárok felégették és az alapokig lerombolták. Az ellenség elől mentették, ásták el cserépedényben azt a 912 db friesachi ezüst dénárból álló *kincset* is, amelyet itt talált meg 1941-ben Murguly Bálint Nagyecsed, Vásártér u. 16. szám alatti lakos (a kincs a Nemzeti Múzeumba és részben a nyiregyházi Jósza András Múzeumba került). Figyelemre méltó tény, hogy már az 1250-es évek elején megkezdett helyreállítás anyagi fedezetét éppen a Futak birtok eladásából származó 30 marka jelentette. bár az újjáépítésben a Gutkeled nemzetség szinte összes ága részt vett, a sárvári monostor jelentősége már sohasem lett a régi, ugyanis a legrangosabb kegyurak (főleg az országos politikát is irányító Apaj-István báni ág) dunántúli és délvideki harcokban elvérzett.

A XV. század elején már elhagyták a sárvári földvárat és a monostort, a láp fokozatosan elnyelte és csak 1874-ben „mutatta ki magát legelőbb, amidőn a mód nélkül való szárazság miatt a nádas láp körülötte leszállott”. (Berey József). A földvár területét egyszerűen elszántották, a monostor helyére *kerülőházat* építettek. Még 1906-ban, Berey József csesdi lelkipásztor, helytörténész javaslatára Wende Aladár szerkesztő (Magyarország vármegyei és Városai monográfia szerkesztője) 60 csesdi emberrel kutató árkot húzott a sárvári dombon, de az ásátás nem vezetett sikerre. Alkalomszerű ezért most idézni dr. Magyar 1984. évi megjegyzését: „A lakóhelytől távol lévő, kiterjedt lakóhely kutatására csekély technikai és anyagi fedezet, valamint rövid idő állt csupán a rendelkezésemre. Még *többérvnyi* ásátómunka maradt bevégezetlenül az azóta erősen pusztuló területen.”

1987. július 22-én a Sárvár romjai között járva, csak megerősíteni tudom e véleményt. Az ásátás területét felverte a gaz, szanaszét Árpád-kori téglák és mészkődarabok, a bazilika alapjaiban két hatalmas róka-kotorék látható, környéken szétépett állatok csontjai, tollai. Kétségtelen a régészet és az emberi helytállás bravúrja volt dr. Magyar Kálmán eddigi sárvári munkája, azonban a legfőbb eredmény: a bemutatás, a közkinccsé tétel lenne. Mit is lehetne (kellene) tenni? Ésszerűen talán ezeket: 1. *elkülöníteni* az ásátást a szántóföldtől, 2. *állagmegőrzés* a földvár egész területén, 3. *befejezni* az ásátást, akár dr. Magyar Kálmán vezetésével az elkövetkező diáktáborok idején, 4. a helyszínen, illetve a megvalósulóban lévő *nagyecsed* *Helytörténeti Gyűjteményben* hozzáférhetővé tenni Nagyecsed rendkívül értékes múltját a lakosság, az érdeklődők számára.

Dr. Fazekas Árpád

A vasiak Tolnay Sándor Diákklubja Budapesten

Bárándi Zsolt fiatal állatorvos és Tóth János ifjúsági klubtitkár, egyetemi hallgató irányításával már évek óta tevékenykedik az Állatorvostudományi Egyetem kollégiumában a vasi diákok klubja. Felkarolnak minden vasi hallgatót, aki az egyetemre érkezik tanulni. Az egyetemisták e kis közössége, a szülőföldhöz kötődés fórumává vált.

1988. február 23-án ünnepélyes — a diákok vasi receptje alapján készített finom vacsorával is rangosabbá tett — klubestjén megint egy asztal körül ültek a Vas megyei egyetemisták, a megyéből származó professzorai, oktatóik, a „hazulról” érkezett neves agrárszakemberek és a Vasiak Budapesti Baráti Köre képviselői. Ennek a családias légkörű találkozóznak az adott különös jelentőséget, hogy a vasi fiatalok klubja felvette a *Tolnay Sándor* nevet.

Tolnay Sándor egyetemi tanár, a magyar állatorvosképzés megindítója, megszervezője, a magyar állatorvostudomány úttörője volt. Orvosjelölt (medicinae candidatus) a pesti állatorvosi iskola első, nagyérdemű tanára volt, kinek buzgósgán és szakértelmén múlt elsősorban, hogy hazánkban az állatorvosi intézmény életképes formában meghonosodott. 1748. szeptember 8-án a Vas megyei Nagycsömöte (ma Lukácsháza) községben született. Első iskoláit Kőszegen végezte. 1765-ben már Trencsénben, majd Pesten és Bécsben tanult.

Tolnay Sándor munkásságának kezdete egybeesik a pesti állatorvosi iskola alapítása történetével. II. József Bécsben kelt 1786. XI. 8-i határozata alapján a következő évben — a pesti egyetem orvosi karán — állatgyógyászati tanszéket szerveztek, ahova Tolnay Sándor orvosjelöltet és állatorvost neveztek ki.

Tolnay a bécsi állatorvosi intézményt tekintette mintául. Tervezetében megvalósítandónak tartotta, hogy tanítani kell az egész állatorvostant: elméletileg és gyakorlatilag egyaránt, de szükségesnek tartotta, hogy a korabeli orvosokon, sebészeken kívül a gazdák, a kovácsok, az istálló mesterek is nyerjenek kiképzést az állatorvostanból.

Az állatorvosi szakoktatási intézmény élete e kezdeti időszakában a pesti egyetemi állatgyógyintézetben Tolnay Sándor kétféle tanfolyamot tartott: *egyiket* az orvos-, illetőleg a sebészhallgatók részére: elméleti előadásként az állatjárványtanból; a *másikat* — amely a szorosabb értelemben vett állatorvoslásról szólt — előképzettség nélküli, kezdő szakembereknek. Tevékenysége iskolateremtő értékű. Tudományos szakirodalmi munkássága alapvető jelentőségű. Tolnay Sándor 1818. április 26-án hunyt el.

A szülőföld termékenyítő vonzásában tevékenykedő vasi állatorvostudományi egyetemi hallgatók a Budapesten működő klubjuknak kiváló névadót találtak. A Vas megyéből származó nagy tudós életműve kötelez, tanít, a megye haladó hagyományai kutatására ösztönöz, de tanulságot is nyújt.

Ezzel a névadó esttel a Vasiak Tolnay Sándor Diákklubja átveszi a fővárosban azt a szerepkört is, amit eddig az Egészségügyi Főiskolások Ifjúsági Klubja töltött be. Ezután az állatorvostudományi egyetemista ifjak Tolnay Sándor Klubja lesz az a fórum, ahol — folytatva az egészségügyi főiskolások jó hagyományait — rendszeresen találkozhatnak a Budapesten tanuló Vas megyei egyetemisták és főiskolások, valamint a megyéből származó professzoraik, oktatóik; a Vasiak Baráti Köre Budapesten élő tagjai, és időnként Vas megye vezetői is.

Dr. Domonkos János

Emléktábla Borbás Vincének

A salgótarjáni Tájak—Korok—Múzeumok klub 1987. július 26-án emléktábla-avatási ünnepséget rendezett Litkén Deéteri dr. Borbás Vince botanikus szülőfalujában.

Borbás Vince a Palócföld szülője. 1844. július 29-én látta meg a napvilágot a nógrádi Ipolylitkén, ahol atyja kántor és jegyző volt. A múlt század legnagyobb magyar botanikusa — a magyar flóra- és növényföldrajzi kutatások hazai kezdeményezője —, ethnobotanikus, egyetemi tanár. Középiskoláit Egerben végezte. Első mestere a botanikában az egeri érsek kertésze, Vrabélyi Márton, a Mátra jeles kutatója. Az egyetemen nyelvészetet és természetrajzot hallgat. Doktorátusa után Jurányi Lajos botanikus professzor tanársegéde, majd 28 évvel reálgimnáziumi tanár. Berlinben Braun Sándornál és Innsbruckban Kerner Antalnál tanult, dolgozott. Számos kutatóúton vett részt az országban és annak határain kívül is. Nagy értékű herbáriuma a budapesti egyetem növényteni intézetébe került — dr. Tuzson János professzor érdeméért —, de a háború során a gyűjtemény nagyobb része elpusztult. Csak élete végén nyerte el a régen megérdemelt tanszéket, 1902-ben a kolozsvári egyetemen a növényrendszertan tanára, majd a botanikus kert igazgatója lett.

Rendkívül termékeny volt: 1870-től több mint 900 dolgozata jelent meg, mintegy 2000 új növényt írt le és nevezett meg, ezek jelentékeny része ma is érvényes. Az utókor számos, róla elnevezett növényfajjal mutatta ki tisztelő megbecsülését, és az 1940-es években két magyar növényteni folyóirat (Borbásia, Borbásia Nova) s a Magyar Botanikus Társaság viselte címében nevét.

Kidolgozta az Ósmátra-elméletét, miszerint a magyar puszták (főleg homokpuszták) flórája sok hasonlóságot mutat a Magyar-középhegység („Ósmátra”) meleg-száras, mészköves-dolomitos lejtőivel, és nagyrészt onnan származik. Kiemelkedő művei — többek között — *A magyar birodalom vadon termő rózsái monográfiájának kísérlete; A magyar homokpuszták növényvilága; Közép Európa, különösen Magyarország kakukksüveinek ismertetése; A Balaton tavának és partmellékének növényföldrajza és edényes növényzete*. Ez utóbbiban a Balaton növényzetére, a fejlődésére, hínárosodására vonatkozó megállapításai ma is időtállóak. A keszthelyi Helikon parkban — a Borbás Vince-sétányon — egy kötömbön idézve olvashatjuk megállapítását, aggodalmát a Balatonért.

Borbás Vince etnobotanikai munkássága is jelentős. Kutatásai során figyelemmel kísérte a nép etnobotanikai tudását s ennek révén érdekes, gazdag népnyelvi és néprajzi anyagot gyűjtött. Gazdag hiedelemanyagot közölt *A vénhedő tiszafa* című tanulmányában (Inászó, Salgótarján vidéke) az Ipoly-mellék és szülőfalujának szokásairól. Egyik botanikai cikkében leírja az egyetlen éjszaka épült templom legendáját: „Egy éjjel épült fel, a nép hite szerint, mégpedig istenes munkából a Karancs-hegy tetején most már romban levő Órangyalok kápolnája.”

1905. július 7-én halt meg. Kolozsvárot a házsongárdi „pantheonban” temették el, művelődéstörténetünk egyedülálló temetőkeretébe, ahol nemzetünk kimagasló nagyságai nyugszanak.

Az emléktábla felavatása rövid ünnepség keretében zajlott le. Megnyitóját és etnográfiai munkásságát jómagam a salgótarjáni TKM-klub vezetőjeként mondtam el. Borbás Vince életének jelentősebb állomásait, tevékenységét dr. Fancsik János méltatta. Az ünnepségen megjelentek a község lakói és a nagy tudós tisztelői. Az emlékezés után leleplezték az emléktáblát és koszorút helyeztek el a Községi Tanács V. B., az MSZMP községi szervezete képviselői és a salgótarjáni TKM-klub tagjai. A község lakói nevében az úttörők virággal tisztelegtek. Az ünnepségen ott voltak még az óbuda TKM-klub tagjai is, akik — az emléktábla leleplezése után — folytatták útjukat az ipolytarnóci ősmaradványok megtekintésére.

Köszönet illeti azokat, akik lehetőségeikhez képest adományaikkal hozzájárultak az emléktábla felavatásához. De ezzel még nem tettünk eleget. Egy dombormű vagy szobor méltóbban hirdethetné emléket itt, ahol a közeli Borókás-árokban a világhírű ősmaradványok találhatóak. A község gazdagabb lenne egy képzőművészeti alkotással, s az ide látogatókat is megállásra készítené.

Vongrey Béla

Az első hazai mezőgazdasági gőzgép

A gőzgép feltalálása után egyre jobban előtérbe került a gőzcséplés és gőzkezesántás. Magyarországon az első gőzcséplő és gőzkezesántó készlet behozatalát megelőzően a mezőgazdasági technika híveinek sok akadályt és előítéletet kellett leküzdenie. Az 1848–49-es szabadságharc bukása után az emigrációban élő Kossuth Lajos, Irányi Dániel, Szontagh Sámuel, Ihász Dániel, Vetter Árpád minden segítséget megadtak Fehér József törökbecsei (Torontál megye, ma: Jugoszlávia) gazdálkodónak, hogy az ő birtokán dolgozhasson az első gőzlokomobillal hajtott cséplőgép. Fehér József két fia Miklós és Sándor 1851-ben Párizsban tartózkodtak és itt kerültek Kossuthal kapcsolatba, aki tájékoztatta őket az angliai mezőgazdasági gépgyártásról. Fehér Sándor Londonban kapcsolatot teremtett Szontagh Sámuellel, aki gazdasági ügyek intézésében országos hírű személy volt. A törökbecsei gazdálkodó fia a neves szakembertől minden segítséget megkapott és Angliában megismerkedett a Clayton—Shuttleworth gyárral és termékeivel. Fehér Sándor gazdag tapasztalattal tért vissza a Törökbecsére.

A cséplőgarnitúra vételára és szállítási költségei a gazdálkodó anyagi lehetőségeit meghaladták, ezért a környék földbirtokosaihoz folyamodott anyagi támogatásért. Jelentős segítséget kapott a cséplőkészlet megszerzéséhez báró Billot Károlytól, aki egy 500 Font Sterlingről szóló hitellevelet juttatott el a londoni Rotschild cégnek. Fehér József Londonba utazott és a Clayton-Shuttleworth cégtől egy gőzcséplőkészletet vásárolt. A gőzgép 205 Font Sterlingbe, a hozzávaló cséplőszekrény 90 Fontba került, az magyar pénzben 2950 P. Forint + a szállítási díj 1224 P. Forint 45 krajcár volt. A várva várt gépek 1852 december második felében érkeztek meg Törökbecsére. A lokomobilt a behozatal évében az angol Clayton-Shuttleworth cég lincolni gyára készítette, és a gyár 310. gőzgépe volt 1845-től, tehát az alapítási évtől számítva.

A hat lóerős lokomobilt és a laposszíjjal meghajtott cséplőszekrényt 19 személy szolgálta ki, hárman a gőzgép mellett, a többiek pedig a munkagépnél segítettek. A gőzgép tíz óra alatt 5-600 kg szenet és 17 hektoliter vizet használt el, a gőzcséplőgép teljesítménye pedig 500 kéve kicséplelt búza volt.

A cséplés gépesítése ekkor még nagyon kezdetleges volt Magyarországon, szinte kizárólag cséphadaróval és lönyomatással történt. A cséplőgépet — amely a búzakalászok szemét tisztán a zsákba juttatja — jóformán nem ismerték. Torontál megye a gőzcséplőkészlet hírére nagy érdeklődést mutatott. Így tudósítottak az eseményről: „Fehér József a gőzcséplőgépet egy sivatás fűtty után megindította s a mozdony hatalmas szuszogással egyetemben a cséplőgép dobjának idegenszerű búgásával a cséplést megkezdte.”

Az érdeklődők a működő berendezés csodájára jártak, a félősebb természetű kíváncsiskodók csak távolból figyelték a cséplést. A gőgépet sokan „tűzes gép”-nek nevezték és tűzveszélyesnek találták. A géppel szemben a bizalmatlanság azonban napról napra csökkent. Fehér József fáradozása végül is sikerrel járt, annyira, hogy 1853-ban újabb cséplőgép-garnitúrát vásárolt az időközben világhírűvé vált Clayton-Shuttleworth cégtől.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeumban ma is látható az első mezőgazdasági gőzgép, amely 50 éven keresztül szolgálta hűen a hazai mezőgazdaságot, túlélve az egyidejűleg hazánkba hozott első favázás cséplőszekrényt.

Várbidy Imre

A kéményseprés emlékei

1882. július 25-én adták ki az első, magyar nyelven és névre szólóan kiállított kéményseprő-igazolványt. Az Első Budapesti és Környéke Kéményseprő Társulat igazolta, hogy Pajor Ignác, mint kéményseprő iparos, a tagok sorába felvételre. Ez az igazolás is megtalálható a Fővárosi Kéményseprő és Tüzeléstechnikai Szolgáltató Vállalat házi kiállítóhelyiségében, ahol számos dokumentum és eszköz mutatja be időrendben a sokféle felszerelést. A kéményseprés a szenet felhasználó angol háztartásokból indult ki, majd céhhé szerveződött, és első eszközei ma is megállják helyüket a kéményseprés gyakorlatában. Hazánkban a XVIII. századtól van adatunk hivatásszerűen működő kéményseprő munkáról, a múzeumban 1769-ből származó, német nyelvű mesterlevél tanúsítja a foglalkozás elismertségét.

A települések növekedése, a széntüzelés elterjedése (az 1780-as évektől egyre gyorsabban) a tevékenység szabályozásához vezetett. 1818-ban született az első szakmai előírás-gyűjtemény, amely tartalmazza a „Hit-mintát” (az eskü szövegét), intézkedik „A tanítványokról”, „A legényekről”, „A mesterekről”, „A mesterek özvegyeiről és gyermekeiről” is. A kéményseprés céhes voltát az 1872. évi, első ipartörvény szüntette meg, amely intézkedett a céhek felszámolásáról és az ipartestületek megalakításáról. Az ipartestületek megalakítása lassan haladt. 1884-ben a kéményseprőipar „szabad”

jellege megszűnt, azt képesítéshez, megbízhatósági igazoláshoz és működési engedélyhez kötötték. A kéményseprés ismeretei nemcsak az eszközhasználatra, hanem a kőművesmunkákra és a tüzelőanyagok célszerű felhasználására, az energiamegtakarításra is vonatkoztak. A szakma gondoskodott tagjai fizikai állapotának karbantartásáról is — az orvosi vizsgálat mellett a rendszeres testedzés és más sportalkalmak is a kéményseprőegyletek időtöltéséhez tartoztak. A magasban végzendő, az időjárásnak is kitéve munkások között túlnyomó többségben a férfiak voltak. Az első nő, aki kéményseprő-mestervizsgát tett, a békéscsabai Fatsimay Dezsőné volt, 1916-ban.

A kéményseprő múzeum örvendetesen bővülő vállalati bemutatóhelyeink újabb létesítménye, amely előzetes bejelentéssel tekinthető meg a fenntartó vállalatnál (Fővárosi Kéményseprő és Tüzeléstechnikai Szolgáltató Vállalat, Budapest XIV., Rákospatak u. 70—72. Telefon: 630-012, 637-437.)

Dr. Krisztián Béla

Ikvai Nándor halálára

Döbbenetesen érte a magyar néprajztudományt, a honismeret művelőit, a családját, barátait és munkatársait a fájdalmas hír, hogy *Ikvai* (Iváncsics) *Nándor* etnográfus, múzeológus, a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának mb. osztályvezetője 1988. január 29-én végtelenül elhunyt. Még aznap reggel is munkába készült. Elintézendő ügyekkel, adatlapokkal, gyűjtőcédulákkal teli táskájával azonban már nem indulhatott el, röviddel előtte legyőzte a hirtelen jött halál, amely az ötvenes éveit taposó, sokat megért nemzedék soraiból oly gyakran szedi áldozatát.

A Győr-Sopron megyei *Petőházán* született 1935-ben. Szülei néhány holdon gazdálkodó, tisztességes szegénységben élő földművesek. A Debreceni *Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékén Gunda Béla* professzor tanítványa volt. 1959-ben az egyetem elvégzése után *Debrecenben* marad, a *Déry Múzeum* munkatársaként kezdi pályafutását. 1960-ban a *Hajdú-Bihar Megyei Tanács művelődési osztályán* ajánlanak fel neki állást. Az államigazgatási feladatokkal igazán megbarátkozni nem tudott, mivel néprajzi kutatásra, gyűjtésre nem jutott ideje. Egy év után, 1961-ben a *Ceglédi Kossuth Múzeum* igazgatását vállalja el. 1968-tól 12 éven át volt a *Pest Megyei Múzeumi Szervezet* igazgatója, majd 1980-tól a *Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának* munkatársa. E feladatköréből születte meg a halál 53 éves korában.

Érdeklődési területe széles skálájú: a népi földművelés és gazdálkodás kérdései, a múzeológia, a múzeum szervezési és működési rendszerei. Gyűjtött *Zemplénben*, a *Börzsönyben*, a *Tápió vidékén*, de *Erdélyben* és a *Felvidéken* is, rendszeres figyelmet szentelve a határainkon kívüli magyarság kutatásának.

Számos publikációja jelent meg önálló kötetben, különböző szakfolyóiratokban és évkönyvekben. A sor 1961-ben kezdődik a *Faluművészet* című önálló kötetével (Debrecen). Tudományszervező tevékenységének eredményeként 1972-ben indítja el a Pest megyei múzeumok évkönyvét a *STUDIA COMITATENSIA* című tudományos folyóiratot, amelynek eddig 20 kötete jelent meg. Ezen belül ő szervezi a *Börzsöny néprajza* (SC. V.) és a *Tápiómente néprajza* című (SC. XV.) komplex néprajzi kutatásokat. Mindkét esetben maga gyűjti és írja meg a földművelési részt, és nyomdai kiadásra szerkeszti a két monográfiát.

Mint múzeumszervező is fáradhatatlan. A *Pest Megyei Múzeumi Szervezetek* igazgatójaként sok érdeme volt abban, hogy *Szentendre* a múzeumok, művészek városa lett. Szorgalmazta és támogatta *Kovács Margit*, *Barcsay, Czöbel, Kerényi* stb. gyűjtemények létrehozását. Nagy része volt a *Ferenczy Múzeum* bővítésében. Az ő szervezésében jött létre az internacionalisták és nemzetközi szabadságharcosok múzeuma *Budakalászon*. Pest megyében másutt is számos helytörténeti és néprajzi gyűjtemény, néprajzi tájház, tájmúzeum megalapítása, szervezése fűződik nevéhez.

Bárhol is dolgozott, hivatali feladatkörében sem szakad el a „terepmunkától”, gyűjt és publikál. Az említetteknek kívül fontosabb más tanulmányai bizonyítják ezt: *Földművelés a Zemplén hegység közepén* (Műveltség és Hagyomány 1967.), *Szénamunka és takarmánykészítés a Zemplén-hegység vidékén* (Ethnographia 1962.), *A ceglédi vaseszközlelet* (Studia Comitatus, 1972.), *Pest megyei adatok a tövisborona használatához* (Studia Comitatus 1973.), *Földművelés az Ipoly és a Börzsöny között* (Studia Comitatus 1977.), *A földművelés jellemzői a Zemplén-hegységben* (Néprajzi tanulmányok a Zemplén-hegységéről. Miskolc, 1981.), *A tövisborona Észak-Magyarországon és szlovák párhuzamai* (Ethn. 1981.), *A paraszti gazdálkodás és változásai a Tápió-vidéken a XVIII—XX. században* (Studia Comitatus 1985.).

Ikvai Nándor nemcsak szakmai tudásáért, dinamikus szervező képességeiért övezte általános tisztelet, hanem mint embert, jó barátot is szerették a minisztériumi munkatársai, néprajzosok és múzeológusok egyaránt.

Példás családapa volt, az a hír járta, hogy szentendrei családi házukat csaknem saját kezével építette föl. Örökké derűs, másoknak mindig szívesen segítő, optimista ember, aki a néprajztudomány nehezebb korszakában is vallotta: „A legmagyarabb, a legnépibb tudományt nem lehet koporsóba zárni.” Nem panaszkodott, de talán ahhoz, hogy ilyen korán távozott, köze volt annak, hogy a múzeumok országos gondjait hosszabb ideig szinte egyedül hordozta vállain.

1985-ben még hosszabb tanulmányutat tehetett Mongóliában. Tele volt tervekkel, hogy a nomád pásztorkodásról szerzett tapasztalatait közzé tegye. És még mennyi-mennyi tervet hordozott tarsolyá-

ban, amit a tudomány számára szeretett volna hozzáférhetővé tenni! E termékeny pálya most kettétört, befejezetlen maradt. Gyászolja őt a Magyar Néprajzi Társaság is, amelynek csaknem 3 évtizedig volt tagja, illetve amelyben hosszú éveken át választmányi tagként tevékenykedett.

Február 19-én, búcsúztatására, csaknem ezren jöttek el a Farkasréti temetőbe, ahol a Művelődési Minisztérium részéről *Villangó István* főosztályvezető, *Paládi-Kovács Attila*, az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának igazgatója, a volt egyetemi diáktárs, és a volt professzor: *Gunda Béla* búcsúztatták el szülőföldje, *Petőháza* kórusa népdalainak hangjai mellett. Halálával nagy veszteség érte a magyar néprajztudományt és a múzeológiát.

Eperjessy Ernő

Dr. Kóczyán Géza

45 éves korában, alkotóereje teljében ragadta el a halál dr. Kóczyán Géza nagyatádi főgyógyszerész, gyógyszerértároló, a magyar népi orvoslás és etnobotanika egyik legjelesebb kutatóját.

Zalaegerszegen született, 10 éves koráig szülővárosán kívül Berzencén és Csurgón, majd 1952-től haláláig, 1987. november 24-ig Nagyatádon élt. 1965-ben szerzett gyógyszerészi oklevelet a budapesti (ma Semmelweis) Orvostudományi Egyetemen.

Kiváló észbeli képessége, rendkívül művelt elméje alkalmassá tették volna, hogy egyetemi vagy kutatói pályán is kitűnhessen, de a családi kötelességteljesítés, a gyógyszerészi hivatás hazaszóltotta, átvette édesapjától a gyógyszerértároló vezetését. Ősei apai és anyai ágon is neves gyógyszerészek voltak, családjá története magába foglalta szinte egész Kárpát-Európa történelmét. Kereste a magyarság és a testvéri szomszéd népek kapcsolatát, s ez a tudatos törekvés vezette érdeklődését a népi orvoslás és az etnobotanikai kutatás felé.

Önkéntes gyűjtő volt, aki az utolsó pillanatokban örököltette meg a népi gyógymódokat, szokásokat, névenyismereteket. Csodálatra méltó memóriája és nyelvtudása (tudott angolul, oroszul, lengyelül, szlovákul, ukránul, románul és cigányul) volt. Nagy lelkiismeretességgel lejegyzett gyűjtéseit magnetofonfelvételek is igazolják, e tár a maga nemében pótolhatatlan. Minden esetben — gyakran munkatársait is belevonva — botanikailag azonosította a növényeket, és ezekről herbáriumot készített.

Szűkebb hazájában, Somogyban 20 éven át gyűjtött, így Nagyatádon, Bodvicán, Bélaváron, Vízváron, Taranyban, Háromfán, Berzencén, Csurgón, Gyékényesen. 1973-ban gyűjtőtársaival a Kászoni-medencében, 1974-en Gyimesen, Gelencén és Csernátonban, 1975-ben Kalotaszegen, 1976—1977-ben Máramarosban, 1978-ban Ájban és Falucsában, 1979-ben Kisbaconban és Répáshután végzett gyűjtőmunkát. Dolgozataiban a gyűjtött anyagot nemcsak gazdasági szempontok szerint csoportosította, hanem a népi gyógynövényeket az országban, sőt nemzetközi viszonylatban is elsőként osztályozta iatástanilag, hogy ezzel is megkönnyítse a kritikai értékelést.

Erdély népgyógyászati értékeinek megmentését különösen fontosnak tartotta, s a pusztuló erdélyi magyarság körében apostoli tevékenységet végzett, reményt és hitet adott a csüggedő lelkekbe. Mindig hangsúlyozta, hogy a szomszédos népek kultúrája a népi gyógyászat és névenyismeret terén is egymásra hat. Minden nemzetiséggel szót értett, minden népcsoportot szeretettel tudott megközelíteni. Legutoljára a somogyi cigányok népi orvoslási szokásairól tartott nagy érdeklődést kiváltott előadást Szekszárdon, 1987-ben.

Megjelent dolgozatai gyűjtésének ugyan kisebbik hányadát teszik ki, de 1050 oldalas doktori disszertációja (ami kiadásra lenne érdemes) olyan adattár és feldolgozás, mely pótolhatatlan értéket jelent az elkövetkező generációk számára is. É dolgozata alapján avatták mezőgazdasági doktorrá a Keszthelyi Agrártudományi Egyetemen. A kalotaszegi és gyimesi népi orvoslási gyűjtéséről tartalmazó feldolgozásai — melyekbe munkatársait is bevont — az önkéntes néprajzi gyűjtők országos pályázatán kiemelt díjazásban részesültek. Több közép-európai szimpozionon és hazai konferencián tartott előadást.

Kóczyán Géza tudása, nyílt, szókimondó egyénisége, segítőkészsége mindenkinek hiányozni fog, akik személyesen is megismerhették. Példás szemléletű és gazdag tudásanyagot megőrző munkái és gyűjtött adatai a hazai néprajz maradandó értékei.

Szabó László Gy.

Dr. Kóczyán Géza megjelent munkái (részben botanikus társszerzőkkel): Kultúrnövény-tájfajta, vad növényfajok és etnobotanikai adatok gyűjtése a Kászoni medencében. *Agrobotanika*, 1975. 123—137. old. — Adatok a gyimesi csángók népi gyógyászatához. *Gyógyászerészt*, 1975. 226—230. old. — Etnobotanikai adatok Gyimesvölgyéből. *Botanikai Közl.* 1976. 1. sz. 29—35. old. — Kalotaszegi népgyógyászati adatok. *Gyógyászerészt*, 1977. 5—17. old. — Etnobotanikai adatok Kalotaszegről. *Botanikai Közl.* 1977. 1. sz. 23—30. old. — Egy nagyatádi parasztkert leírása, etnobotanikai értékei és géntartalékai. *Agrártört. Szemle*, 1978. 1—2. sz. 181—197. old. — A Helleborus (hunyori)-fajok népgyógyászati felhasználására vonatkozó adatok. *Comm. Hist. Artis Med. Suppl.* 1979. 125—154. old. — Egyes Solanaceae fajok pszichotomimetikumként való használata a népgyógyászatban. *Comm. Hist. Artis Med. Suppl.* 1979. 155—160. old. — Gyógynövények Sadler József „Magyarázat a magyar palánták származott gyűjteményéhez” című művében. *Gyógyászerészt* 1982. 212—219. old. — A Sadler József által leírt növények gazdasági rendszerezése. *Agrártört. Szemle*, 1984. 3—4. sz. 507—532. old. — Etnobotanikai vizsgálatok Répáshután. *Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai* 1986. 229—256. old. — *Kéziratban*: Máramaros és környéke népi gyógynövényei; Népi gyógyteakeverékek; A magyar népi állatorvoslás gyógynövényei; A szlovákiai Áj és Faluska népi névenyismerete; A somogyi cigányok névenyismerete és orvoslási szokásai.